

Biblioteka
JANUS

TIM *press*

Biblioteka

JANUS

FARHAD KHOSROKHAVAR

Radikalizacija

Naslov izvornika

Radicalisation

© Editions de la Maison de l'homme, 2014.

© za hrvatsko izdanje:

TIM press d.o.o., Zagreb

Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14

E-mail: tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-8075-35-3

Cet ouvrage a bénéficié du soutien des Programmes d'aide
à la publication de l'Institut français.

Ova knjiga je objavljena uz potporu Programa pomoći izdavaštvu
koju dodjeljuje Institut français.

Farhad Khosrokhavar

Radikalizacija

S francuskoga preveo i pogovor napisao

Rade Kalanj

Zagreb, 2017.

SADRŽAJ

Smisao i ulozi pojma radikalizacije	7
Ultramanjinski fenomen	10
Pojam radikalizacije u društvenim znanostima	14
Povijest radikalizacije	33
Asasini, prvi pokušaj radikalizacije	33
Teroristički anarhizam u devetnaestom i početkom dvadesetog stoljeća	34
Nasilna ekstremna ljevica 1970-ih i 1980-ih godina: Crvene brigade, Frakcija Crvene armije i Izravna akcija	38
Različita razdoblja Al-Kaide i obnova džihadizma u vrijeme arapskih revolucija	44
Islamistička radikalizacija u muslimanskom svijetu	49
Šijitska i sunitska radikalizacija: razlike i sličnosti	53
Ženska radikalizacija i njezina izrazito manjinska narav	56
Džihadistički intelektualci i globalizacija	63
Internet	73
Financiranje radikalizacije	81
Mjesta radikalizacije	83
Ambivalentna uloga frustracije u radikalizaciji	87

Europski model radikalizacije	91
Mali Bijelac	94
Radikalni islamist	101
Viktimizirani mladi čovjek	108
Stari i novi radikali	126
Introvertirani model džihadizma	131
Usamljeni samoradikalizirani pojedinac	134
Od pregradikalizacije do nadržikalizacije	134
Tipovi radikalizacije	140
Uloga fundamentalizma u radikalizaciji	146
Radikalizacija u zatvoru	154
Pohod novog radikalizma	165
Radikalizacija protiv deradikalizacije	173
Zaključak	177
Bilješke	181
Bibliografija	189
Pogovor hrvatskom izdanju (Rade Kalanj)	193

SMISAO I ULOZI POJMA RADIKALIZACIJE

Prije napada 11. rujna 2001. u Sjedinjenim Državama, pojam radikalizacije bio je marginalan, kako u društvenim znanostima tako i u radovima koji su pokušavali objasniti religijski, politički ili socijalni ekstremizam. Literatura posvećena „terorističkim“¹ pokretima na Zapadu od početka devetnaestog stoljeća više je nastojala raspraviti njihove oblike djelovanja – terorizam za jedne, otpor protiv ugnjetača, okupatora ili neprijatelja za druge – nego proučiti procese koji dovode do pribjegavanja nasilju. Nakon napada 11. rujna 2001. Sjedinjene su Države pokušale potaknuti istraživanja o terorizmu i fenomenima koji bi ga mogli izazvati, tako da je „radikalizacija“ postala ključnim pojmom za objašnjavanje nastanka skupina koje pribjegavaju nasilnom djelovanju.

Radikalizacijom se označava proces kojim neki pojedinac ili skupina prihvaća nasilni oblik djelovanja izravno povezan s ekstremističkom ideologijom političkog, društvenog ili religijskog sadržaja koja osporava postojeći politički, društveni ili kulturni poredak (Borum, 2011, Wilner/Dubouloz, 2010). Razvoj tog pojma i njegovih

praktičnih implikacija u novije je vrijeme nedvojbeno povezan sa sigurnosnim brigama i odgovara na pitanja poput: Kako od napada zaštititi gradove, pojedince, zemlje (pogotovo zapadne, ali u širem smislu i ostale²)? Kako poraziti ekstremiste, pogotovo radikalne islamiste, da bi se po mogućnosti uništila njihova razorna sposobnost? Ili pak: Kako se boriti protiv terorističkih mreža, u nacionalnim i u međunarodnim razmjerima? Budući da su te mreže često nadnacionalne, kako se udružiti i surađivati s drugim zemljama kako bi se okončala njihova istodobna aktivnost u više zemalja? Kako identificirati te mreže i njihove vođe da bi ih se uzmoglo neutralizirati?

Koji procesi potiču pojedince na priključivanje ekstremističkim skupinama? Kako se boriti protiv privlačnosti radikalnih ideologija (ponajprije džihadističkog islama, ali i nasilnih vizija ekstremne ljevice i desnice) u društvima i, posebno, kako se boriti protiv onoga što se naziva domaćim terorizmom (*homegrown terrorism*) ili unutrašnjim terorizmom, čije žarište nije u nekoj stranoj zemlji (Srednjem istoku) nego u Europi ili, rjeđe, u Sjedinjenim Državama, u Australiji ili u Kanadi?

Drugi se niz pitanja tiče profila onih koji su stupili na put radikalizacije: koji su tipični profili onih koji su uključeni u terorizam u njegovim novim oblicima? Kako se skupine oblikuju, stapaju, posežu za nasilnim djelovanjem? Kako vrbuju svoje članove, tko su njihovi simpatizeri i prema kojim kriterijima potonji prihvaćaju njihovu radikalnu viziju tako da se izravno uključuju u napade, ukratko, kako se pasivni simpatizeri pretvaraju u aktivne teroriste? Napokon, kako djelovati da bi se „deradikalizirali“ oni koji su popustili privlačnosti ekstremizma?

U Velikoj Britaniji, Sjedinjenim Državama, Norveškoj i muslimanskim zemljama (Saudijskoj Arabiji, Alžiru...) smišljeni su postupci „deradikalizacije“ koji objedinjuju grupnu terapiju, seanse poučavanja koje vode „stručni autoriteti“ (imami za radikalne islamiste) te policijski i psihološki nadzor, kako bi se negdašnje radikalizirane pojedince dovelo do nenasilnih ponašanja.

Vlade traže pomoć akademske zajednice, osobito u Sjedinjenim Državama, ali, u manjoj mjeri, i u Europi kao i u često autoritarnim režimima na Srednjem istoku i drugdje, kako bi identificirale pretendente na nasilno djelovanje zasnovano na radikalnoj ideologiji u kojoj se najvećim dijelom oblikuje džihadistički islam. Milijarde dolara uložene su izravno (iz američkih obavještajnih agencija, pogotovo Ministarstva domovinske sigurnosti, ali i neovisno od strane gradova, kao što je New York) ili neizravno (subvencioniranjem istraživanja), kako bi se u tom pogledu doskočilo nedostatku informacija. Nekoć marginalno, radikalizacija je postala iznimno važno pitanje. Zapadne su ga države – a pod njihovim utjecajem i muslimanske države ili one koje su njime pogođene, primjerice Singapur ili pak Rusija, Kina... – stavile u prvi plan kako bi prikupile neophodne informacije i tako suzbile masovno nasilje što ga pripremaju manje skupine.

Počelo se govoriti o novom ratu niskog intenziteta čije usporavanje, nakon svršetka bipolarnog svijeta simbolizirano padom Berlinskog zida 1989., predstavlja ključnu promjenu u konfiguraciji sukoba. Taj tip rata, sačinjen od gerile, ali i od „terorističkih“ skupina koje interveniraju u gradovima aktivirajući eksploziv što ga nose na svom tijelu (samoubilački napadi), tradicionalne vojne snage

ne mogu djelotvorno suzbiti bez duboke promjene svog načina vođenja borbe i prikupljanja informacija.

Od 1990-ih godina na Zapadu smo svjedočili pojavi „domaćih“ terorista, radikalnih islamista rođenih i obrazovanih u Europi ili u Sjedinjenim Državama (primjerice Kaled Kelkal, odrastao u Francuskoj, počinitelj napada na vlak RER B na postaji Saint Michel u Parizu 25. srpnja 1995., ubivši pritom 8 i ranivši 148 ljudi). No i članovi mreža drugih zemalja mogu dobiti priliku da borave na Zapadu, kao što su u Njemačkoj učinili članovi Al-Kaide koji su izveli napad na tornjeve „Blizance“ u New Yorku. Odrediti podrijetlo tih dvaju tipova terorista zadaje obavještajnim službama različite probleme.

Neophodnost informacije o tim teroristima, domaćim ili ne, o načinima njihova usvajanja ideologija koje zagovaraju nasilje i o oblicima njihova djelovanja velikim je dijelom odredilo sudbinu radikalizacije kao ključnog pojma koji omogućuje razumijevanje etapa oblikovanja terorista.

Ultramanjinski fenomen

Radikalizacija je u zapadnim pa čak i u islamskim društvima manjinski, zapravo ultramanjinski fenomen. Mnogi ljudi mogu pripadati nekoj radikalnoj ideologiji, mnogi u nasilnoj akciji mogu sudjelovati iz ekonomskih ili socijalnih razloga (delinkvencija, strastveni zločin...), ali malo ih je koji te dvije dimenzije spajaju kako bi ih učinili instrumentom vlastitog izraza. Do toga dolazi jedino u slučaju kad države prihvate suprematističku ideologiju (nadmoć jedne rase ili društvene skupine nad drugima)

ili se postave kao predstavnici jedne klase (radničke klase u Sovjetskom Savezu za vrijeme Staljina) ili jedne nacije (radikalni nacionalizam, kao što je nacionalsocijalizam u Hitlerovoj Njemačkoj) – ali pojam radikalizacije, kako ga mi definiramo, ne uključuje državu i ne zatvara se u pokrete koji su produkt pojedinaca ili skupina koje zagovaraju ekstremističku ideologiju i pribjegavaju nasilnom djelovanju. Pojam radikalizacije povezan je s pojmom terorizma, ali se od njega razlikuje time što se usredotočuje na aktere i načine njihove privrženosti nasilnom djelovanju, na njihove motivacije, ukratko, na subjektivnu dimenziju njihova djelovanja povezanog s oblicima organizacije koji ih uokviruju i čijem očitovanju radikalizirani na svoj način doprinosi.

Radikalizacija je, s tog stajališta, izrazito manjinska, bilo na Zapadu (mislimo na džihadističkog, ali i na nasilnog ekstremnodesnog aktera, kao što je Norvežanin Breivik) ili u drugim dijelovima svijeta (u muslimanskom svijetu džihadističkim pokretima može biti naklonjeno više ili manje osoba, ali džihadistički akteri u strogom smislu riječi manjinski su dio, čak i u Pakistanu).

Na Zapadu, broj umorstava i napada koji se mogu pripisati džihadizmu povezanom s ekstremističkom verzijom islama, ili terorizmu općenito, uključujući i onaj krajnje desnice ili krajnje ljevice, posve je ograničen fokusiramo li se na razdoblje nakon srpnja 2005. Napadi 11. rujna 2001. ostavili su iza sebe 2973 mrtvih i 6291 ranjenog, plus 19 otmičara koji su avione usmjerili prema tornjevima „Blizancima“ i Pentagonu. Džihadistički napadi 11. ožujka 2004. u vlakovima u predgrađu Madrida ostavili su iza sebe 191 mrtvog i 1858 ranjenih. Napadi 7. srpnja

2005. u londonskom metrou i autobusu prouzročili su 52 žrtve, čemu treba dodati 4 napadača samoubojice i oko 700 ranjenih. Nakon toga, sâm je atentat Andersa Breivika 22. srpnja 2011. prouzročio velik broj žrtava (77 mrtvih i 151 ranjenog).

Brojčani pokazatelji Europolu za 2011. i 2012. pokazuju da je džihadistički terorizam u Francuskoj i Europi posljednjih godina statistički neznačajan, kako po broju napada tako i po broju uhićenih osoba, iako brojke značajno variraju iz godine u godinu.

		Francuska	Europa
2011.	Broj slučajeva terorističkih napada	85 separatističkih 0 džihadističkih napada	174 napada u 7 zemalja (Francuskoj, Njemačkoj, Velikoj Britaniji, Italiji, Španjolskoj, Danskoj, Grčkoj) od kojih nijedan uspješno džihadistički
	Broj osoba uhićenih zbog terorizma	174, od čega: 46 zbog džihadizma 126 zbog separatizma	484, od čega: 122 zbog religijskog terorizma
	Broj osoba osuđenih zbog terorizma	45	316
2012.	Broj terorističkih napada	125, od čega: 4 džihadistička 121 separatistički	219, od čega: 6 džihadističkih 167 separatističkih 18 ekstremnolijevih 2 ekstremnodesna
	Broj osoba uhićenih zbog terorizma	186, od čega: 91 zbog džihadizma 95 zbog separatizma	537, od čega: 159 zbog džihadizma 257 zbog separatizma 24 ekstremnolijeva 10 ekstremnodesnih 87 nespecificiranih

Izvor: Europol Te-Sat 2012 i 2013

Broj ubijenih osoba više ili manje slijedi tu varijaciju. Javna se tjeskoba ipak ponajprije usmjerava prema radikalnim islamistima. Korzikanski ili baskijski separatizam (sve manje), ili ekstremnodesni terorizam (slučaj Breivik ili ekstremna desnica u Grčkoj, Njemačkoj, Francuskoj) ne izazivaju toliko straha kao radikalni islamizam. Očigledno je na djelu strepnja povezana s džihadizmom, koja dolazi do izražaja u naglašenoj medijskoj dimenziji, koja je i sama povezana s intenzitetom straha što ga osjeća javnost. Džihadistička radikalizacija nije isto što i regionalni separatizam ili politički ekstremizam u Europi, jer se opasnost što je ona predstavlja ne percipira na isti način: separatizam se smatra unutrašnjim problemom društva, dok se radikalni islamizam doživljava kao izvanjski, jer je islam još za većinu neeuropska religija. S tog stajališta, „unutrašnji“ su islamistički teroristi uostalom još opasniji: oni predstavljaju ne samo prijetnju već i izdaju europskog identiteta. Nerazmjer između stvarne opasnosti i subjektivno doživljene opasnosti povezan je i s razvojem džihadizma u muslimanskom svijetu jer se tamo počinjeni zločini (krvoprolića, veliki broj žrtava) transponiraju na unutrašnju situaciju. Također se može ustvrditi da je džihadizam dobrim dijelom neutraliziran pojačanim oprezom obavještajnih službi i policije, jer je relativno mali broj džihadističkih napada u Europi vjerojatno rezultat usredotočenosti tih službi na taj tip terorizma. Ma kako bilo, simbolička je dimenzija džihadističkog terorizma bitna. Mohamed Merah ubio je sedam osoba od kojih troje djece, ali utjecaj tih smrti ne mjeri se njihovim brojem, i osjećaj nesigurnosti koji je iz toga proizašao bio je znatno veći nego u slučajevima terorizma

krajnje ljevice ili desnice u Europi. U igri je i „neljudska“ narav islamističkog radikalizma, kao i teško prihvatljivi motivi: postoji deklarirana namjera da se ubijaju „heretici“, koja je u potpunoj opreci s „unutarstvjetovnim“ motivima drugih terorista (klasna borba ekstremnolijevih pokreta, rat krajnje desnice protiv osvajačkog islama, želja ultrakonzervativnih aktivista u Sjedinjenim Državama da se bore protiv odluka federalnih vlasti itd.).

Pojam radikalizacije u društvenim znanostima

Radikalizacija se ne može svesti na isključivo sigurnosni pristup, iako su države njime najviše zaokupljene. Za sociologa se radi o tome da se postavi pitanje oblika aktivizma u širem smislu i da se analiziraju dubinske motivacije ekstremističkog aktera koji osobito promišlja dugoročne posljedice svoje stigmatizacije, ponižavanja, podmuklih oblika odbačenosti i isključenosti kojima je izvrgnut u društvu. U obavještajnim i represivnim strategijama ta se dimenzija često umanjuje, a uloga se sociologa sastoji upravo u tome da proširi raspravu kojoj prijeti opasnost da se svede isključivo na policijsko gledište, naglašavajući umjesto toga ekonomske i političke odnosno socioantropološke aspekte fenomena u globalnoj perspektivi. Radikalizacija se ne smije poimati samo na sigurnosnoj razini, ona mora postati spoznajnim problemom društva. Klasične studije terorizma pristupaju pitanju na implicitan način, i ne idu dalje od toga, dok obnova interesa za radikalizaciju ukazuje na institucionalne, organizacijske ali i s njima povezane subjektivne

oblike, na znatno eksplicitniji način nego u prošlosti. Na taj se način dolazi do jasnijeg razumijevanja novih oblika simboličke akulturacije zahvaljujući internetu ili uključenosti u zatvorenu skupinu ili pak povučenosti pojedinca koji se „samoradikalizira“ raskidajući veze s „normalnim ljudima“, skrivajući od obitelji ili poznanika svoja nova privrženstva i uspostavljajući veze putem društvenih mreža (Facebooka, Twittera...) s osobama koje poznaje samo preko interneta. Napokon, isticanje radikalizacije naglašava modalitete prijelaza pojedinaca na nasilje, polazeći od ideološke zadojenosti i odluka koje mogu uključivati dvojbenost i nesigurnost (kad preteže logika skupine kojoj se pojedinac priklanja iz straha da će ostati sam i bez podrške) ili, naprotiv, odlučnu volju da se ukrsti mač s društvom, ukratko oblike subjektivacije koji prizivaju sudbinu, ali čiji modaliteti nisu bili uzimani u obzir u klasičnim sociološkim studijama ekstremizma.

Radikalizacija je na raskrižju kratkoročnosti i srednjoročnosti, odnosno dugoročnosti. Pojedinac se ne radikalizira za nekoliko dana, proces je dulji, uključujući mjesec „sazrijevanja“: u početku se javljaju nezamjetljive promjene u načinima rasuđivanja, afektivnosti i društvenosti pojedinca čija okolina katkad osjeća zagonetnu preobrazbu ne uspijevajući je razumjeti. Kratkoročna posljedica, nakon individualnog a u nekim slučajevima i kolektivnog „sazrijevanja“ (nekoliko pojedinaca zajedno), može biti prijelaz na nasilni čin: uzimanje talaca, ubojstva, krvoprolića... Kad je na djelu, radikalizacija uključuje i simboličku mobilizaciju u kojoj se koriste mediji kako bi oblikovali status „negativnih junaka“ koji su radikalizirani pojedinci (islamistički ekstremisti ili laički ekstremisti kao